

Uniwersum dyskursu z perspektywy lingwistycznej¹

Das Universum des Diskurses aus linguistischer Perspektive

In dem Rezensionstrakt wird ein 923 Seiten zählendes diskurslinguistisches Kompendium aus dem Jahre 2024 besprochen und dessen wissenschaftlicher und praktischer Wert wird einer Analyse unterzogen und bewertet. Die klare Struktur des Werkes umfasst eine Einleitung und den Hauptteil des Bandes, der sich in sieben Teile zu ausgewählten Aspekten und spezifischen Fragestellungen der Diskurslinguistik gliedert. Den Inhalt der thematisch homogenen Teile machen 68 Artikel aus. Die Artikel wurden von Forschern verschiedener Universitäten in Polen verfasst und sind als eigenständige Texte mit Quellenangaben konzipiert. Die einleitenden Artikel thematisieren den philosophischen Ursprung des Diskurses, während das Kapitel „Diskurs und linguistische Teildisziplinen und Methoden“ die Schnittstellen zwischen der Diskursanalyse und zwölf linguistischen Teildisziplinen (u. a. Pragmatik, Soziolinguistik, Textlinguistik, Stilistik) und zwei Untersuchungsmethoden (Inhaltsanalyse, Konversationsanalyse) erörtert. Im Kapitel „Diskurs und linguistische Kategorien“ werden ausgewählte Kategorien aus diskurslinguistischer Perspektive beleuchtet. Es geht hier um allgemeine Kategorien aus der Kommunikationswissenschaft (Diskurs und Kommunikation, Diskurs und Kommunikationsstrategien), sowie um linguistische Einheiten (Zeichen, Text, Äußerung, Textsorte, Eigennamen) und deren qualitative Merkmale (Stil, Bedeutung, Metapher, Bewertung u.a.). In weiteren Teilen des Bandes wird auf die Problematik der kulturellen Kategorien (Werte, Identität, kollektives Gedächtnis und Stereotypen) sowie Medien und unterschiedliche Lebensbereiche (Religion, Recht, Kunst, Sport, Politik u.a.) aus der Diskursperspektive eingegangen. Das Kompendium ist die erste polnische Übersichtspublikation im Bereich der Diskurslinguistik und wird sich wegen ihrer Komplexität, Aktualität, der synthetischen Darstellung, und der zahlreichen Quellenangaben voraussichtlich einer großen Popularität in Forschung und Lehre erfreuen.

Schlüsselwörter: Diskurs, Diskursanalyse, Diskurslinguistik, Kompendium

The Universe of Discourse from a Linguistic Perspective

This review discusses a 923-page compendium on discourse linguistics published in 2024, analysing and evaluating its academic and practical value. The work has a clear structure, comprising an introduction and a main section divided into seven parts dealing with selected aspects and specific issues in discourse linguistics. The thematically homogeneous parts contain 68 articles. The articles were written by researchers from various universities in Poland and are designed as independent texts with references. The introductory articles deal with the philosophical origins of discourse, while the chapter “Diskurs und linguistische Teildisziplinen und Methoden” discusses the interfaces between discourse analysis and twelve linguistic subdisciplines (pragmatics, sociolinguistics, text linguistics and stylistics) and two research methods (content analysis and conversation analysis). The chapter “Diskurs und linguistische Kategorien” examines

¹ CZACHUR, Waldemar, Artur REJTER i Marta WÓJCICKA (red.). *Lingwistyczne badania nad dyskursem. Kompendium*. Kraków: Universitas, 2024, 923 S.

selected categories from a discourse linguistic perspective. This part deals with general categories from communication studies (discourse and communication, discourse and communication strategies) as well as linguistic units (sign, text, text types and proper name) and their qualitative characteristics (style, meaning, metaphor, lexical meaning, etc.). Other parts of the volume address the issue of cultural categories (values, identity, collective memory and stereotypes) as well as media and different areas of life (religion, law, art, sport, politics, etc.) from a discourse perspective. The compendium is the first Polish overview publication in the field of discourse linguistics and is expected to enjoy great popularity in research and teaching due to its complexity, topicality, synthetic presentation AND numerous references.

Keywords: discourse, discourse analysis, discourse linguistics, compendium

Author: Józef Jarosz, University of Wrocław, Pl. Nankiera 15b, 50-140 Wrocław, Poland, e-mail: jozef.jarosz@uwr.edu.pl

Received: 31.10.2025

Accepted: 3.11.2025

1. Uwagi wstępne

Recenzowane wydawnictwo można uznać za przewodnik naukowy, który w uporządkowany sposób dokonuje omówienia centralnych zagadnień dyskursu i jego analizy z perspektywy językoznawczego paradygmatu poznawczego, sięgając niekiedy do peryferyjnych jego obszarów. Prezentacja rozmaitych aspektów analizy dyskursu wpisuje się w konwencję „state of the art”, podążając zgodnie z perspektywą diachroniczną od najwcześniejszych manifestów programowych, opracowań pionierskich i prekursorskich, wydarzeń fundacyjnych poprzez publikacje kanoniczne po aktualny dorobek polskich dyskursologów. Pojawienie się wydawnictwa przeglądowego w historii każdej dyscypliny jest istotnym wydarzeniem, ponieważ sygnalizuje ono na tyle zaawansowany etap w jej rozwoju, oraz taką obecność w przedsięwzięciach badawczych, że możliwe jest podjęcie próby syntezy oraz względnie całościowego i w pewien sposób uporządkowanego przedstawienia.

2. Zawartość kompendium

Struktura kompendium jest przejrzysta, część zasadnicza tomu, poprzedzona Wstępem (str. 9–12) obejmuje siedem rozdziałów, na które składa się 68 artykułów poświęconych wybranym aspektom i zagadnieniom szczegółowym. Liczba artykułów w monotematycznych częściach (rozdziałach) waha się od 2 do 20. Artykuły zostały przygotowane przez badaczy z różnych ośrodków akademickich w Polsce i są w swej formie autonomicznymi tekstami z wykazem źródeł i treścią podporządkowaną problematyce rozdziału. To obszerne, liczące 923 strony wydawnictwo ukazało się jako drugi tom serii wydawnictwa Universitas „Przewodniki naukowe”². Zamyśl i forma realizacji tomu i serii przypomina przedsięwzięcie wydawnicze niemieckich lingwistów i komunikologów pt. „Handbücher

² Recenzowana monografia jest drugim tomem serii, pierwszym wydawnictwem była wydana w 2023 roku „Encyklopedia mediolingwistyki” pod redakcją Iwony Loewe.

Zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft" (HSK), które ma na celu przedstawienie przez zespoły autorów aktualnego stanu wiedzy w różnych dziedzinach językoznawstwa i komunikacji społecznej³.

Wywód w rozdziale „Dyskurs a inspiracje teoretyczne i metodologiczne” (str. 13–47, 2 artykuły) nawiązuje do filozoficznych korzeni dyskursu wywodzących się z poglądów Michela Foucaulta, Ernesto Laclau, Chantal Mouffe oraz Jürgena Habermasa i zawiera opis formowania się teorii dyskursu, pojęcia dyskursu i dyskursywności, pola dyskursywnego i in. z uwzględnieniem rozmaitego zaplecza teoretycznego filozofów. Wywód jest wprowadzeniem w teorię dyskursu w jej fazie „in statu nascendi” na podwalinach filozoficznych, jednak bez wyraźnego ujęcia w definicyjne ramy o uniwersalnym charakterze. Lektura dalszych artykułów prowadzi do wniosku, że Redaktorzy tomu celowo zrezygnowali w tekstach wprowadzających z jednoznacznego definiowania dyskursu jako centralnego pojęcia wykładu, ponieważ w dalszych artykułach opracowania wyraźnie wybrzmiewa polifoniczne rozumienie terminu, co wymownie i jednoznacznie komentuje Artur Rejter w swoim artykule „Dyskurs a historia języka”: „Nie chciałbym przyjmować jednej definicji dyskursu, ponieważ wydaje mi się, że jako kategoria otwarta pojęcie to fluktuuje i ma potencjał dostosowania się do przedmiotu badań, ponadto wyrasta z określonych praktyk badawczych danych środowisk naukowych” (str. 235). Część zatytułowaną „Analiza dyskursu w naukach społecznych i humanistycznych” (str. 49–106, 5 artykułów) otwiera artykuł omawiający założenia krytycznej analizy dyskursu (KAD), treść dalszych przyczynków ogranicza się do zarysu problematyki analizy dyskursu w socjologii, pedagogice, lingwistyce i naukach o komunikacji społecznej i mediach. Rozdział „Dyskurs a subdyscypliny i metody lingwistyczne” (str. 107–301, 14 artykułów) oferuje omówienie punktów stycznych oraz zbieżność problemów badawczych, a nawet niekiedy komplementarność badań nad dyskursem z 12 subdyscyplinami językoznawstwa, wyłonionymi według różnych kryteriów: pragmatyka, socjolingwistyka, tekstologia, stylistyka, genologia, mediolingwistyka, językoznawstwo kognitywne, ekolingwistyka, historia języka, narratologia, onomastyka oraz kultura języka. Wśród metod badawczych omówiono w oddzielnych artykułach analizę zawartości jako metodę „wspierającą i rozszerzającą” (str. 287), analizę dyskursu i pola jej zastosowania, jak i inspiracje oraz potencjalne korzyści dla badaczy dyskursu, płynące z nurtu analizy konwersacyjnej. Rozdział „Dyskurs a kategorie językowe” (str. 303–469, 13 artykułów) jest obok poprzedniego rozdziału centralną częścią kompendium, ponieważ poprzez tematyzację koncepcji dyskursologii lingwistycznej najściślej odpowiada treści tytułu. Wybrane do opracowań cząstkowych kategorie mają rozmaity status i pochodzą z różnych obszarów badawczych lingwistyki. Są tu kategorie bardzo ogólne dotyczące komunikacji (Dyskurs a komunikacja, strategie komunikacyjne), jak i jednostki języka (znak, tekst, wypowiedź, gatunek mowy, nazwa własna) oraz ich cechy kwalitatywne (styl, znaczenie, metafora, wartościowanie, argumentacja/topos,

³ W roku 2025 ukazał się 47 tom serii.

językowy/dyskursywny/medialny obraz świata). „Dyskurs a kategorie kulturowe” (str. 471–532, 5 artykułów) jest rozdziałem, w którym wybrano perspektywę dyskursologiczną do bardziej szczegółowego omówienia jego zastosowania w badaniach nad kulturą, wartościami, tożsamością, pamięcią zbiorową i stereotypem. Wieloaspektowy rozdział „Dyskurs a media” (str. 533–660, 9 artykułów) otwierają artykuły o treści bardziej ogólnej (dyskurs a media, dyskurs a mediatyzacja) lub uniwersalnej dla współczesnej komunikacji społeczeństwa medialnego (dyskurs a multimodalność), po których następują cztery artykuły ze szczegółowym omówieniem poszczególnych nadawców instytucjonalnych w komunikacji masowej: prasa, radio, telewizja oraz internet. Ujęciu dyskursologicznemu filmu i gier wideo poświęcono odrębne rozprawy. „Dyskurs a domeny życia społecznego” (str. 661–922, 20 artykułów) jest najobszerniejszą i najbardziej zróżnicowaną tematycznie częścią tomu. Wśród 20 kręgów tematycznych, które umownie nazwano domenami życia społecznego, wyróżnić można badania nad dyskursem sfery politycznej sensu largo (polityka, konflikt, populizm, protest) i ekonomicznej (dyskurs a marketing) oraz postaw wobec innych (wykluczenie/dyskryminacja, rasa/rasizm). Ponadto czytelnicy mogą się zapoznać z opracowaniami w zakresie dyskursywnego ujęcia zdrowia i cielesności (dyskurs a płeć, ciało, seksualność, terapia/medycyna, kryzys/pandemia), kultury (w tym fizycznej) i edukacji (szkoła/edukacja, sztuka, sport) oraz cech osobowości (emocje, humor). W odrębnych artykułach przedstawiono analizę dyskursu religijnego, prawnego oraz miejskiego.

3. Walory poznawcze i praktyczne

Omawiana publikacja jest dobrze zaprojektowanym wydawnictwem o charakterze kompendium z uchwytą, intencjonalnie wprowadzoną strategią dydaktyzacji, które w sposób systematyczny, przejrzysty i przystępny przybliża makrosystem (sieć) dyskursów, obecnych we współczesnej komunikacji społecznej werbalnej i multimodalnej, które tworzą podsystemy, mikrosystemy i pojedyncze dyskursy, które przebiegają często symultanicznie, zazębiają się, nakładają się na siebie lub pozostają w relacji rozłączności czy jako byty antagonizujące się. Opracowanie wskazuje w sposób eksplicytny, jak dyskurs jako praktyka społeczna dotyka rozmaitych obszarów życia i praktyk komunikacyjnych, tworząc wspólnoty dyskursywne w skali mikro. Wywód uzmysławia ponadto mnogość zwyczajów i zachowań komunikacyjnych, ich zmienność w czasie i przestrzeni oraz w odniesieniu do aktorów w różnych wspólnotach dyskursywnych. Za tym podąża szerokie spektrum sposobów podejść do badania dyskursu i ich doboru w zależności o przedmiotu i celu badania. Zaletą rozpraw częściowych jest z jednej strony omówienie realnych, tj. istniejących lub tworzących się pól badawczych wynikających z zastosowania analizy dyskursu w danej subdyscyplinie, które faktycznie były przedmiotem zainteresowań badaczy, co dokumentują odwołania do publikacji w tekście; z drugiej zaś wskazanie na potencjał badawczy wynikający z fuzji analizy dyskursu i bazy teoretycznej subdyscyplin lingwistycznych. W strukturze informacyjnej

artykułów można stwierdzić pewną regularność. Wywód rozpoczyna się od przedstawienia kluczowych kategorii i założeń danej subdyscypliny (np. „Socjolingwistyka – główne pojęcia i terminy, podstawowe założenia, najważniejsze problemy badawcze” w artykule „Dyskurs a socjolingwistyka”, str. 130 lub „Przedmiot badań kultury języka polskiego i podstawowe terminy” w artykule „Dyskurs a kultura języka”, str. 274), następnie przechodzi w eksplikację zastosowania sprawdzonych metod analizy dyskursu w danej subdyscyplinie, zwykle w oparciu o istniejące badania. Ten podręcznikowy koncept organizacji treści bazujący na zasadzie stopniowania trudności, od rzeczy prostych do złożonych, z pewnością zadowoli odbiorców o niższych kompetencjach w obszarze lingwistyki dyskursu lub różnych gałęziach nauki o języku, w tym w działach peryferyjnych i zorientowanych interdyscyplinarnie. Tematyzacja dyskursów odbywa się zwykle – z korzyścią dla odbiorcy – w oparciu o rozbudowane przykłady, wspierające pogładowość wywodu, często w odniesieniu do polskich realiów społecznych, gospodarczych i medialnych. Innym istotnym elementem wywodu jest tworzenie i użycie nowych, mało znanych terminów, w unikalnych niekiedy kontekstach, co sprzyja ich popularyzacji nie tylko jako jednostek metajęzyka, ale i jako rozwiązań metodologicznych, np. stylistyka dyskursu (str. 152), dyskurs kognitywny (str. 216), ekolingwistyczna analiza dyskursu, EAD (str. 220), onomastyczna analiza dyskursu (str. 263) i inne. Konsekwencją koncepcji autonomicznych tekstów pisanych przez różnych autorów jest rekurencja niektórych treści i wątków w artykułach o tej samej lub pokrewnej problematyce. Uwaga odnosi się nie tylko definicji terminu „dyskurs”, ale też innych wątków dotyczących problemu wiodącego artykułów (np. treści artykułu przeglądowego „Dyskurs a media” występują w innych artykułach tego rozdziału; multimodalności poświęcono odrębny artykuł, wątek multimodalności mediów podjęto ponadto w artykule „Dyskurs a prasa” (w podrozdziale „Multimodalność prasy” str. 588). Wspomnianej rekurencji myśli w różnych miejscach publikacji nie przypisuję cech wadliwego doboru treści, traktuję je raczej jako konieczność, wynikająca z dbałości o koherencję i informatywność wywodu oraz przystępność i pogładowość w poszczególnych tekstach, które dzięki temu można wykorzystać np. w dydaktyce akademickiej na zajęciach z teorii dyskursu. Zestaw opracowanych zagadnień i obszarów tematycznych w tomie z pewnością nie jest kompletny ani w odniesieniu do przedmiotu dyskursu/dyskursów, ani w odniesieniu do warstwy metodologicznej, w ramach której możliwe są kombinacje analizy dyskursu i metod (lub ich części) dowolnych dziedzin, subdyscyplin i obszarów badawczych, ani w odniesieniu do typologii dyskursów. Postulat kompletności wywodu nie jest możliwy do realizacji, zwłaszcza w wydawnictwie jednotomowym (o ile w ogóle), z racji otwartości analizy dyskursu na obszary komunikacji oraz podejścia i techniki badawcze. Gdybym jednak miał wskazać brakujące obszary badawcze w obecnym kształcie kompendium, wskazałbym ujęcie dyskursologiczne polityki historycznej w Polsce. Nie tylko ze względu na koincydencję władzy i wiedzy, polityki i kultury, ale z powodu turbulentnej dynamiki zmian i rosnącej relewancji zagadnienia we współczesnym życiu społecznym od sfery edukacji

przez sztukę, publicystykę po popkulturę (podręczniki szkolne, produkty kultury np. film, sztuki teatralne, wystawy muzealne, publikacje książkowe, prasowe, odzież patriotyczna, i in.). Inny temat, który mógłby uzupełnić i wzbogacić tom bez naruszania jego koncepcji i nadmiernego rozbudowania objętości jest lingwistyka dyskursu z perspektywy porównawczej w ujęciu synchronicznym i diachronicznym. Wymienione opracowania szczegółowe mogłyby zasilić kolejne wydania kompendium. Zawartość tomu może służyć lingwistom jako stan badań nad dyskursem, ze wskazaniem na te przestrzenie poznawcze, które zostały badawczo spenetrowane oraz istniejące luki. Zalety opracowania docenią badacze dyskursu jako ilustrację i inspirację dla nowych pól badań dyskursologicznych przy eksploracji dowolnych zamiarów badawczych w zakresie lingwistyki oraz obszarów jej pogranicza.

Treść kompendium można z powodzeniem wykorzystać w praktyce dydaktycznej: jako lektura na seminariach językoznawczych oraz ze względu na przeglądowy charakter publikacji jako pomoc w wyborze tematów projektów badawczych realizowanych w pracach dyplomowych. Rzetelna synteza, interdyscyplinarność, kompleksowość, aktualność, obszerna literatura przedmiotu są atutami publikacji, które niewątpliwie zapewnią grono odbiorców z różnych obszarów życia naukowego obecnie i w przyszłości.

Wykaz literatury

- CZACHUR, Waldemar, Artur REJTER i Marta WÓJCICKA (red.). *Lingwistyczne badania nad dyskursem. Kompendium*. Kraków: Universitas, 2024. Print.
- LOEWE, Iwona (red.). *Encyklopedia mediolingwistyki*. Kraków: Universitas, 2023. Print.
- DARQENNES, Jeroen i Patience EPPS (red.). *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Handbooks of Linguistics and Communication Science (HSK)*. Berlin: de Gruyter (seria wydawnicza). Print.

ZITIERNACHWEIS:

- JAROSZ, Józef. „Uniwersum dyskursu z perspektywy lingwistycznej”, *Linguistische Treffen in Wrocław* 28, 2025 (II): 417–422. DOI: 10.23817/lingtreff.28-30.